

Dudics Lakatos Katalin

„...én is nyelvjárásban beszélek”

Kedves Olvasók, kedves Kollégák!

Kárpátaljai magyar anyanyelvű pedagógusként, főiskolai oktatóként, dialektológusként írom le tapasztalataimat, gondolataimat a nyelvjárások, a nyelvjárású beszélők megítélésével kapcsolatban. Bár a nyelvjárások jövőjéről/létéről évtizedek óta újra és újra hallhatunk pesszimista véleményeket, a felmérések azt bizonyítják, hogy eltűnésüktől nem kell tartanunk (lásd a VI. Dialektológiai Szimpozion előadásait: Czetter et al. 2016). A résztvevő megfigyelések ugyancsak ezt támasztják alá. Használati körük szűkül ugyan, és egyre többen beszélik a köznyelvi változatot valamilyen szinten, de a helyi változatok is élnek.

Kisebbségi körülmények között, Kárpátalján sincs ez másként: a helyi lakosság döntő többsége lakóhelye (többnyire falu) szláv kölcsönszavakkal tarkított nyelvváltozatát sajátítja el először, és használja mindenféle kommunikációs zavar nélkül (Lizanyec–Horváth 1981: 3–18; Csernicskó 1998; Beregszászi–Csernicskó 2007: 7–96). Ám ezzel legfeljebb az iskolába kerülve szembesül a fiatal. Hiszen itt hallhat először ítéletet a nyelvhasználatáról, itt értékeli annak függvényében, mennyire felel meg a magyar standard normáinak a nyelvi megnyilatkozása, amelyet helyesnek, helytelennek, megfelelőnek, nem megfelelőnek minősíthetnek. A 2005-ös év pozitív változást hozott a kárpátaljai anyanyelvoktatásba: a hivatalos tanterv a hozzáadó szemlélet alapján egyik célként a kommunikációs kompetencia megfelelő szintjének elsajátítását tűzte ki célul. Ehhez a tantervhez készültek tankönyvek, segédanyagok, ezt a szemléletet közvetítették a magyar szakos továbbképzéseken (Beregszászi 2014).

Az elmélet és a gyakorlat között azonban sokszor nagy a különbség: nem mindig elég az eredményességhez a hivatalosan hangoztatott, népszerűsített szemlélet. A korábban hosszú éveken át elterjedt és ma is népszerű előítéleteket nagyon nehéz levetkőzni még a szakembereknek, a magyartanároknak is. Emellett egy iskolában nem csak magyartanárok vannak, nem csak magyartanárok nyilatkoznak a nyelvek kapcsán, nem csak ők mondanak ítéletet egy-egy nyelvi megnyilatkozásról (Lakatos 2007: 156–163; Dudics 2014: 69–75; Parapatics 2016: 509–517). Egy 2007/2008-as, pedagógusok körében végzett kérdőíves felmérés során (Lakatos 2010: 143–148) a következő véleményekkel találkoztam a nyelvjárások iskolai használata kapcsán. Magyar szakosok: „A nyilvános beszédben igyekezzen a köznyelvi formát használni, egyébként nem hibás, szégyellnivaló dolog.” „A nyelvjárás fontos kincsünk, nem elítélendő, nem szégyen, de kell ismernünk a köznyelvet. Odahaza nyugodtan beszélhet nyelvjárásban, a közéletben tudni kell így megnyilatkozni.” Nem magyar szakosok: „...ezáltal a helyes magyar beszéd elfajult lesz, nem lesz »tisztá«”; „nem szép, nem kulturált”, „sérti a fülemet”; „rögtön látni azon, honnan jött”; „úgy tartom helyesnek, ha az iskolában szépen, magyarul beszélünk”; „beszéljünk csak szépen, tisztán magyarul”.

Az utóbb idézett megnyilatkozások nem csak a standard megfelelő szintjének elsajátítását gátolják, de nyelvi magabiztosságában, önbecsülésében is sérthetik a tanulót. A kívánt eredményt nem érhetjük el vele, mert a tanuló megszégyenül, nyelvi megnyilatkozásaiban bizonytalan lesz, szégyell beszélni, így nem sajátítja el kellően a köznyelv normáit. További következménye annak, ha a diák megszégyenül, hogy dacos ellenkezéssel csak a nyelvjárását használja, nem is kívánja elsajátítani a köznyelv normáit.

Pedig a cél a kiegyenlítő-funkcióelkülönítő attitűd (Kiss 1998: 315–317) kialakítása, amelynek lényege az, hogy az anyanyelvi beszélő pozitív, de reális módon viszonyuljon a birtokolt nyelvváltozatokhoz, és azok közül a szituációhoz igazodva legyen képes kiválasztani a céljának megfelelőt. Ehhez viszont elengedhetetlen a nyelvjárások elismerése, különböző szerepköreinek értékelése. Kárpátalján élve, tanulva, tanítva, gyűjtve számtalanszor hallhatjuk azt, hogy nálunk nem beszélnek nyelvjárásban,

esetleg egy-két településen figyelhető meg valamilyen tájszólás: Nagydobrony, Beregrákos, Salánk. Tehát a nyelvjárászigeteken (Tóth 2007: 270–273). Igaz, a helyi nyelvváltozatok legtöbbjét az északkeleti nyelvjárási régió sajátosságai jellemzik, így közel állnak a magyar standardhoz. Az elhatárolódás a kevésbé magas presztízsű változatoktól pedig egyáltalán nem meglepő: az emberek nem kívánnak azonosulni a kevésbé elismert nyelvhasználattal. A fiatalokra ez különösen igaz: 2006–2008 között 1490 kárpátaljai magyar iskolásnak csupán 27,5%-a mondta azt, hogy beszél nyelvjárásban (Lakatos 2010). Ha viszont hozzáadód szemléletben kívánunk eredményesen anyanyelvet oktatni, el kell ismernünk/ismertetnünk, hogy birtokában vagyunk már egy nyelvváltozatnak, amelynek megvannak a maga funkciói, és ez tökéletes alapul szolgál a standard normáinak az elsajátításához.

Ehhez pedig az objektív nyelvszemlélet terjesztésére van szükség, amelyért széles körben a legtöbbet mi, pedagógusok tehetjük: akár a közoktatásban, akár a felsőoktatásban dolgozunk. Hiszen a fentiek is azt támasztják alá, hogy ahhoz, hogy az iskolákban a megfelelő szemlélet terjedjen, a felsőoktatásból kell olyan szakembereknek kikerülniük, akik magukkal viszik a tudományos kutatások eredményeire alapozott ismereteiket, negatív/pozitív sztereotípiáktól mentes nyelvi attitűdjüket. És nem csak a magyar szakosoktól kell ezt elvárunk. 2016–2017 között 100 főiskolást (akik már a 2005-ös tanterv szerint tanultak az iskolában) megkérdezve ismét bebizonyosodott, hogy lényeges a különbség a magyar szakos, illetve a nem magyar szakos hallgatók nyelvszemlélete között. A „helytelen” magyar beszédet a nem magyar szakos diákok így jellemezték: „süksükölés, ukrán szavak használata (bulocska stb.) szóismétlés”; „tele szlenggel, nyelvjárással, nyelvi hibákkal”. Magyar szakosoktól a következőhöz hasonló vélemények érkeztek: „Olyan nincs, hogy valakinek a beszéde helytelen lenne. Akkor találkozhatunk ezzel a negatív kifejezéssel, ha pl. egy hivatalban valaki nem a standard nyelvhasználatot követi, hanem nyelvjárásban beszél. De ekkor csak tudatosítani kell, hogy nem minden helyzetben alkalmas a nyelvjárás.” „Fontos elmondania (a tanárnak) a köznyelvi követelményt, ám nem szabad rossznak ítélnie a nyelvjárási használatot. Nincs rossz nyelvhasználat, csak körülményekhez kell igazítania” (Beregszászi E. 2017).

A szemléletbeli különbséget látva különösen örömdetes, hogy a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán a 2016/2017. tanévtől kezdve a második évfolyamon választható tárgyként meghirdetik a nem magyar szakosoknak A *magyar helyesírás és stílusztika alapjai* című tantárgyat, amelynek keretén belül alkalmunk nyílik olyan nyelvi viszonyulást elültetni a hallgatókban, amely később, pedagógiai pályájuk során hasznos lehet számukra és persze tanítványaik számára is. Hiszen a helyesírás fejlesztése során mindenképpen kitérünk a nyelvjárási anyanyelvűségéből adódó nehézségekre, például a kiejtés szerinti írásmód esetében. A tantárgy második felében pedig a funkcionális stílusztika alapjaival ismerkednek meg a nem magyar szakos hallgatók, amelynek kapcsán mindenképpen szó esik szociolingvisztikai, szociodialektológiai kérdésekről. Egy-egy félév végén, a beszámoló idején nagy öröm, amikor a korábbi véleményekkel ellentétben a következőhöz hasonló megjegyzéseket hallunk: „Ma is megmosolyogtat, hogy korábban mennyire nem voltam tisztában azzal, hogy én is nyelvjárásban beszélek. Azt, hogy nézetem téves, csak főiskolai tanulmányaim kezdetekor tudtam meg.” Mennyivel eredményesebb lenne az anyanyelvoktatásunk, ha ez a „felvilágosítás” nem a főiskolán történne meg, hanem az első osztályban, illetve nem azzal a céllal, hogy megtanuljunk „helyesen” magyarul beszélni, hanem azzal, hogy megtanuljunk többféleképpen is beszélni magyarul. Mert ahány nyelvváltozatot beszélsz, annyi embert érsz.

Tisztelettel:

Barkasó, 2018. január 18.

Dudics Lakatos Katalin
docens

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2014. Új témák, változó szemlélet. Az anyanyelvi nevelés új iránya a kárpátaljai magyar középiskolákban. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=504> (2018. január 17.)
- Beregszászi Anikó – Cserniczkó István 2007. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokról. In: Cserniczkó István – Márku Anita (szerk.) *Hiába repülsz te akárhová... Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához*. PoliPrint. Ungvár. 7–96.
- Beregszászi Evelin 2017. *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai a nyelvekről, nyelvváltozatokról*. Szakdolgozat. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Beregszász. Szia
- Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter (szerk.) 2016. *VI. Dialektológiai Szimpozion*. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. Szombathely–Nyitra.
- Cserniczkó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Dudics Katalin 2014. „A tanár belátására, lelkiismeretére van bízva”: Pedagógusok a nyelvjárásokról. In: Beregszászi Anikó – Hires-László Kornélia (szerk.) *Meszelt falakon túl: Születésnap köszöntő kötet Kótyuk István tiszteletére*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Beregszász. 69–75. http://kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/Kotyuk_meszelt_falak.pdf (2018. január 17.)
- Kiss Jenő 1998. A nyelvjárásokhoz és a köznyelvhez való viszonyulás: attitűdváltozások a magyar nyelvközösségben. In: Zoltán András (szerk.) *Nyelv, stílus, irodalom. Köszöntő könyv Péter Mihály 70. születésnapjára*. ELTE BTK Keleti Szláv és Balti Filológiai Tanszéke. Budapest. 315–317.
- Lakatos Katalin 2007. Kárpátaljai magyar iskolások és pedagógusok nyelvjárási attitűdjéről. In: Guttman Miklós – Molnár Zoltán (szerk.) *V. Dialektológiai Szimpozion*. Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 156–163.
- Lakatos Katalin 2010. *Kárpátaljai magyar iskolások nyelvi tudata és attitűdje*. Doktori értekezés. ELTE BTK. Budapest.
- Lizanyec Petro – Horváth Katalin 1981. A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól. *Magyar Nyelvjárások* 24: 3–18.
- Parapatics Andrea 2016. Tények és tapasztalatok a dialektológiai ismeretek tanításáról. In: Czetter Ibolya – Hajba Renáta – Tóth Péter (szerk.) 2016. *VI. Dialektológiai Szimpozion*. Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ – Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. Szombathely–Nyitra. 509–517.
- Tóth Péter 2007. Kárpátaljai magyar nyelv- és nyelvjárásszigetek a változó nyelvi környezetben. In: Guttman Miklós – Molnár Zoltán (szerk.) *V. Dialektológiai Szimpozion*. Berzsényi Dániel Főiskola BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék. Szombathely. 270–273.

Dudics Lakatos, Katalin:”...I use a dialect, too.”

Az írás szerzőjéről

Dudics Lakatos Katalin

főiskolai docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász
dudicslakatos[kukac]gmail.com